

ΧΑΛΚΙΔΑ

Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ

Η Χαλκίδα, η μητρόπολη της Εύβοιας, έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην ιστορία του νησιού. Ήταν μια πόλη με μεγάλη ακτινοβολία και ανάπτυξη, λόγω δε της επίκαιρης θέσης της ήταν πάντα το μήλο της έριδας των διαφόρων κατακτητών.

Ο Φίλιππος την αποκαλούσε χαρακτηριστικά κλειδα ή πέδη της Ελλάδος¹. Ο Ηρακλείδης ο Κρητικός, στο «Περί των εν Ελλάδι πόλεων»², περιγράφει την πόλη, για την οποία λέει ότι ήταν «πάσα ελαιόφυτος, αγαθή δε και η θάλασσα», και επισημαίνει τη σπουδαιότητα του λιμανιού της³. Στο λιμάνι της αναφέρεται και ο Δίωος ο Χρυσόστομος⁴. Ο γεωγράφος Στράβων⁵ αναφέρεται στη γέφυρα του Ευρίπου, που διατηρούσε δύο ορόσημα στα άκρα της και οι οποίοι αποτελούσαν τμήμα του τείχους. Ο Τίτος Λίβιος χαρακτηρίζει το τείχος αυτό ως απόρρητο, ιδιαίτερα μάλιστα το τμήμα της ανατολικής πλευράς.

Η Χαλκίδα είχε νερά υφάλμυρα, ενώ το νερό της γνωστής πηγής Αρέθουσας⁶ ήταν καλής ποιότητας και κάλυπτε τις ανάγκες των κατοίκων. Στην πηγή, που αποτελούσε και χώρο λατρείας, αναφέρεται ο Αθηναίος⁷ στους Δειπνοσοφιστές.

Τώρα, όσον αφορά την προέλευση του ονόματος της πόλης, υπάρχουν τρεις απόψεις των μελετητών: Η πρώτη αποδίδει το όνομα της στα ορυχεία χαλκού, η δεύτερη στη Χαλκίδα, κόρη του ποταμού Ασωπού, και η τρίτη στη χάλκη ή κάλη, το πορφυρούχο κοχύλι⁸, το οποίο οι Φοίνικες εμπορευόνταν στη Χαλκίδα⁹. Η εμπορική της ανάπτυξη και άνθιση γενικότερα ήταν στο απόγειό της κατά την κλασική κυρίως αλλά και κατά την Ελληνιστική εποχή. Από τις λίγες όμως γραπτές πηγές που διαθέτουμε γι' αυτήν¹⁰ πληροφορούμαστε ότι κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους είναι ακόμη μια πόλη που ευημερεί, έχει μεγάλη έκταση¹¹ και κομμείται με ιερά, δημόσια οικοδομήματα, λουτρά¹² και άνετες ιδιωτικές κατοικίες¹³. Πολύ ενδιαφέρουσα είναι και η περιγραφή του περιηγητή Ηρακλείδη του Κρητικού¹⁴, όπως αναφέραμε και πιο πάνω. Τότε κατασκευάστηκαν δημόσια έργα από την κατανομή των δημοσίων εισοδημάτων, πράγμα που προκύπτει επιγραφικά¹⁵. Από τις ίδιες επιγραφές πληροφορούμαστε για την ύπαρξη πομπικής στοάς και εξέδρας που είχε κατασκευαστεί τότε.

Στις γραπτές μαρτυρίες προστίθενται και τα αποτελέσματα των έως τώρα ανασκαφών, που μας δίνουν εικόνα πόλης που άκμαζε και στα πρώιμα ρωμαϊκά χρόνια¹⁶. Στο πολεοδομικό σχέδιο παρατηρούνται κάποιες αποκλίσεις ή αλλαγές, πολύ συχνά δε τα ρωμαϊκά κτήρια θεμελιώνονται πάνω στα προγενέστερα ή χρησιμοποιούν τα ίδια αλλάζοντας τη χρήση τους¹⁷ (εικ. 1). Χαρακτηριστικό της τοιχοδομίας της εποχής είναι η χρησιμοποίηση παλαιότερου υλικού σε δεύτερη χρήση.

Η Χαλκίδα της ύστερης Ρωμαϊοκρατίας παρουσιάζει την ίδια περίπου εικόνα και θέση. Τώρα τα κτίσματα έχουν διαφορετική τοιχοδομία, πολύ γερά θεμέλια και δεν λείπουν τα διώροφα κτήρια. Οι πολυτελείς κατοικίες με τα ψηφιδωτά δάπεδα είναι κτισμένες σε ύψωμα, όπως η έπαυλη στο λόφο Γύφτικα¹⁸.

Πολλές και ποικίλες είναι οι λατρείες που επικρατούν και ακμάζουν. Εκτός από τις θεότητες του Ολυμπιακού Πανθέου έχουμε και τοπικές λατρείες όπως της αρχηγέτιδας Χαλκίδας¹⁹ και της νύμφης Αρέθουσας. Της τελευταίας η λατρεία είχε αρχίσει παλαιότερα και εξακολουθούσε να υπάρχει ως τον 3ο μ.Χ. αι., όπως μας πληροφορεί ο Αθηναίος²⁰. Ο J. Girard²¹ μάλιστα υποστηρίζει ότι οι Ρωμαίοι είχαν περί πολλού τη λατρεία της νύμφης που σχετιζόταν με την ομώνυμη πηγή. Παράλληλα όμως έχουμε και τις θεότητες με ανατολική προέλευση²², όπως την Κυβέλη, την Ίσιδα, τον Σάραπι, τον Άνουβι, τον Άπι. Πολύ συχνά οι θεότητες αυτές ταυτίζονται με τις ελληνικές θεότητες και φέρουν ορισμένες από τις προσωνυμίες τους. Ακόμη τιμώνται και διάφοροι αξιωματούχοι²³, μετά την απελευθέρωση της πόλης από τον Φλαμινό, και για τον λόγο αυτό ακολουθούν φιλορρωμαϊκή πολιτική²⁴.

Πολύ διαφωτιστικό και ιδιαίτερα σημαντικό είναι το σύνολο των γλυπτών που βρέθηκε το

1985 στο οικόπεδο Α. Ζέρβα²⁵, στην περιοχή Ληλαντιών, όπου εντοπίζεται το βιοτεχνικό πάρκο της πόλης. Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι είναι η πρώτη φορά που αποκαλύπτεται ένα τόσο πλούσιο υλικό στον τομέα της γλυπτικής, ενώ ως τώρα υπήρχαν σποραδικά και μεμονωμένα παραδείγματα (εικ. 2).

Αμαλία Καραπασχαλίδου

Επιμελήτρια Κλασικών Αρχαιοτήτων

Με την ευκαιρία αυτή, και μια και αναφερθήκαμε στη γλυπτική, παρουσιάζουμε ένα ανάγλυφο νεκροδείπνου του Μουσείου Χαλκίδας με αριθμό ευρετηρίου 1217 (εικ. 3) και διαστάσεις: ύψ. 0,32 μ., πλ. 0,38 μ., πάχ. 0,06 μ. Μάρμαρο γκριζόπυλο, λεπτόκοκκο. Το ανάγλυφο²⁶ αποκεκρωμένο στην αριστερή παραστάδα και στο αριστερό κάτω άκρο και με ιζήματα σ' ολόκληρη την επιφάνεια. Η παράσταση ορίζεται από δύο παραστάδες, ενώ στο πάνω μέρος φέρει επιστύλιο και γείσο με πέντε μικρά ακρωτήρια. Στο κάτω μέρος γόμφος για τη στερέωσή του.

Δεξιά εικονίζεται γενειοφόρος ανδρική μορφή ανακλιμένη, φέρει ιμάτιο που καλύπτει το κάτω μέρος του σώματος, δημιουργώντας μια τονισμένη καμπύλη πτυχή, που περιβάλλει την κοιλιά. Αριστερά μικρότερες πτυχές, σχηματισιοποιημένες. Το ένα άκρο του ιματίου φέρεται προς τον ήχη του αριστερού χεριού, το οποίο στηρίζεται στο προσκεφάλαιο. Το κεφάλι εικονίζεται κατενώνιο, όπως και το πάνω μέρος του σώματος, ενώ το κάτω μέρος σε προφίλ. Με το αναψυγμένο και λυγισμένο κατά αμβλεία γωνία δεξί χέρι κρατάει κέρας. Η ελαφρά κυματοειδής κόμη φθάνει ως το ύψος των αφτίων περίπου. Φέρει πώλο. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου όχι ευκρινή. Μπροστά στην κλίνη τραπέζι με εδέρματα. Ομφαλιτώ πόπανα ίσως, και πυραμίδες. Αριστερά κβάτες στην κλίνη γυναικεία μορφή σε προφίλ. Τα πόδια της τα στηρίζει σε υποπόδιο. Φέρει ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο που αφήνει ακάλυπτο το δεξί χέρι. Οι πτυχές πολύ σχηματισιοποιημένες, έτσι ώστε μόλις που διακρίνονται οι ανατομικές λεπτομέρειες. Εξαιτίας της στάσης της μορφής δημιουργούνται τέσσερις καμπύλες πτυχές στην πλάτη, πολύ σχηματισιοποιημένες, οι οποίες παρακολουθούν το δεξί της χέρι που το στηρίζει στην κλίνη, και μία επίσης σχηματισιοποιημένη στην απόληξη του ιματίου. Κάτω από αυτήν προβάλλουν οι μικρές κβάτες πτυχές του χιτώνα²⁷. Η κόμη κοντή, κομματοειδής, τα χαρακτηριστικά του προσώπου όχι ευκρινή. Με το αριστερό της χέρι προτείνει κίστην μάλλον²⁸.

Πίω από τη γυναικεία μορφή πέντε μορφές σεβίζονται σε προφίλ, που κινούνται προς την ανακλιμένη. Εικονίζονται ένας άνδρας, μια γυναίκα, ίσως ένας άνδρας πάλι, και δύο νεοί,

οι οποίοι σώζονται αποσπασματικά και είναι σε μικρότερη κλίμακα. Ο πρώτος της ομάδας ίσως προσφέρει θυσία σε κυλινδρικό θωμίοκο που βρίσκεται πολύ κοντά. Η πρώτη ανδρική μορφή φέρει ποδήρη χιτώνα που αφήνει ακάλυπτο το πάνω μέρος του σώματος. Η κόμη κοντή, τα χαρακτηριστικά του προσώπου όχι ευκρινή. Η γυναικεία μορφή, που ακολουθεί, φέρει χιτώνα και ιμάτιο, που καλύπτει και το κεφάλι της. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου αρκετά φθαρμένα. Τα κεφάλι της τρίτη μορφή δεν σώζεται. Από τους δύο νέους, ο πρώτος μάλλον ημίγυμνος. Κάτω από την κλίνη εικονίζεται φίδι.

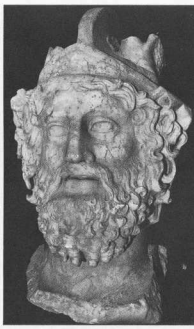
Στη δεξιά πλευρά του αναγλύφου γυμνός νέος, ο οινόχοος. Το κεφάλι του εικονίζεται σε καταγραφή, ενώ το σώμα του κατενώνιο. Ανάμεσα στον οινόχοο και το τραπέζι με τα εδέρματα καλυκώσχημος κρατήρας, από τον οποίο ετοιμάζεται να πάρει κρασί με φιάλη (:) ίσως, που κρατάει με το δεξί. Το ανάγλυφο, όπως αναφέραμε ήδη, ανήκει στην κατηγορία των νεκροδείπνων, και μάλιστα των αναθηματικών²⁹. Από το είδος της παράστασης

θα μπορούσαμε να πούμε ότι το παράδειγμα από τη Χαλκίδα έχει λατρευτικό χαρακτήρα³⁰, γεγονός που ενισχύεται και από την ύπαρξη των λατρευτών. Τα νεκροδείπνα πιστεύεται³¹ ότι σχετίζονται σποσδήποτε με θεότητες, και μάλιστα χθόνιες, και οδόντων στην πρωτοαιτία. Οι θεότητες αυτές είναι ο Ζεύς Φύλας, που θεωρείται θεός των συμπλοών³², ο Κτήσιος ή Μελίκιος και ο Ασκληπιός³³. Τα σύμβολα που απεικονίζονται συνήθως στις παραστάσεις του είδους είναι το κέρας³⁴ και το φίδι, τα οποία σχετίζονται τόσο με το Δία όσο και με τον Ασκληπιό³⁵, αν και οι Welcker³⁶ και Milchöffer διαφωνούν με την άποψη αυτή και υποστηρίζουν ότι το κέρας και το φίδι δεν είναι σύμβολα θεότητας. Υπέρ αυτών τάσεται και ο Von Duhn³⁷, ο οποίος προσθέτει ότι αυτά συναντώνται εντελώς συμπτωματικά στις παραστάσεις και ότι είναι απλώς και μόνο στοιχεία πρωτοαιτίας³⁸. Τώρα, όσον αφορά την ταυτότητα των δύο μορφών του αναγλύφου αρ. 1217 από τη Χαλκίδα, θα λέγαμε ότι η ανδρική μορφή είναι, με μεγάλη πιθανότητα, ο Ασκληπιός³⁹, οπότε η γυναικεία μορφή που τον συνοδεύει θα είναι, κατά συνέπεια, η Ύγεια⁴⁰.

Ως προς τη χρονολόγηση του αναγλύφου, θα μπορούσε, από την άποψη των στιλιστικών στοιχείων και της πτυχολογίας, να τοποθετηθεί στον 2ο μ.Χ. αι., όμως ο καλλιτέχνης θα είχε υπόψη του ανάγλυφο μετά το 330 π.Χ., αφού η μορφή φέρει πώλο⁴¹. Εξάλλου, η γυναικεία μορφή παριστάνει καθισμένη στην κλίνη⁴², σε αντίθεση με τα πρώτα παραδείγματα, όπου κάθεται χωριστά από τον άνδρα⁴³.

Σημειώσεις

1. Επ. Α. Βρανόπουλος, *Ιστορία της αρχαίας Εύβοιας*, σ. 164 σημ. 2.
2. Pfister, *Die Reisebilder des Herakleides*, Βιέννη 1951, σσ. 26-30.
3. Επ. Α. Βρανόπουλος ό.π., σ. 177.
4. Επ. Α. Βρανόπουλος, ό.π., σ. 178.
5. Στράβων 9, 2, 8 και 10, 1, 8: «Κατά δὲ τὴν Ἀλεξάνδρου διάβασιν καὶ τὸν περιβόλον τῆς πόλεως ἤρξηνον, ἐνὸς τεύχους λαβόντες τὸν τε Κνήθιον καὶ τὸν Εὐρίπον, ἐπιστήσαντες τῆ γεφύρα πύργους καὶ πύλας καὶ τείχος». Επ. Α. Βρανόπουλος, ο.π., σ. 124. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, *Ειδήσεις από την πόλη της Χαλκίδας*, ΑΑΧ 2, 1987, σ. 134.
6. Ν. Αρέθουσα είχε γιο τον Άθαντα, ο



1. Κεφάλι, ίσως του Λυσάνδρου πρωτοποιημένο, από τον αποθέτη του οικοπέδου Α. Ζέρβα.



2. Το ανάγλυφο του νεκροβείνου.

οποίος ήταν και γιος του Ποσειδώνα.
7. Αθήναιος VIII, 331, 5-6. Ε. Βρανοπούλου, Οδοιπορικό στη Μ. Ελλάδα, περιοδικό «Ναυτική Ελλάς», Απρίλιος 1987, σ. 16. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, Η ημερίδα της Αρέθουσας στη Χαλκίδα, Εφημερίδα «Πανευβοϊκό Βήμα», σ. 6. H. Liddell-R. Scott, Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης στο λ. **κάλχη**, Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, Ειδήσεις από την πόλη της Χαλκίδας, ό.π., σ. 134, σμ. 16.
9. Οι έρευνες που διενεργούνται τα τελευταία χρόνια στην περιοχή Πλατανίων, όπου τα διάφορα εργαστήρια, είχαν ως αποτέλεσμα να αποκαλυφθούν δύο εργαστήρια κατεργασίας πορφύρας, το ένα παλαιότερα (Αδ. Σάμψιν, Συμβολή στην Τοπογραφία της Αρχαίας Χαλκίδας) και το άλλο πρόσφατα, στο οικόπεδο Α. Σιδεράκη, υπό την εποπτεία της υπαρχαίτουσας.
10. Αδ. Σάμψιν, Συμβολή, σ. 40. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, Ρωμαϊκά Γλυπτά από τη Χαλκίδα, σ. 39.
11. Καταλαμβάνει το χώρο γύρω από τις Εργατικές Κατοικίες, τα Γούφκια, τις Καμάρες και τη Συναϊκία του Αγ. Ιωάννου. Αποδείξη της έκτασης της τα εκτεταμένα ταφικά σήματα που αποκαλύπτονται σε διάφορες θέσεις.
12. Έως τώρα έχουν αποκαλυφθεί τρία συγκροτήματα λουτρών, τα οποία ήταν δημόσια και εντοπίζονται στην περιοχή Απλαντίων και στις Καμάρες—θέση «Κανατόβικα». Αμ. Καραπασχαλίδου, Ονωπ, τεύχος Χ, αρ. 2, σ. 15. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, Ρωμαϊκό θαλασσο από την Χαλκίδα, ΑΑΧ 1, 1986. Της ίδιας, Ειδήσεις από την πόλη της Χαλκίδας, ό.π., σ. 134 κ.ε. Ο Γ. Παπαβασιλείου έχει ανασκάψει λουτρό στο κτήμα Καπέλλου, δεν δίνει όμως σχέδιο ή εικόνα της ανασκαφής, ΠΑΕ 1910, σ. 265.
13. Πλούταρχος, Αίτια Ελληνικά 33. Δίων, Ευβοϊκός, 7ος Λόγος, Αγγ.

Ανδρειωμένου, Ψηφιδωτά εν Χαλκίδα, ΑΕ 1953-54, τόμ. Γ', σ. 303.
14. Pfister, Die Reisebilder des Herakleides, Wien 1959. Ε. Α. Βρανοπούλου, Ελληνιστική Χαλκίς, σ. 16, σμ. 4, και σελ. 37, σμ. 20.
15. IG XII/9, 905-907.
16. Αδ. Σάμψιν, Συμβολή, σ. 40. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, Ρωμαϊκά Γλυπτά από την Χαλκίδα, σ. 39.
17. Πολύ συχνό το φαινόμενο στην περιοχή Καμάρες και στη Πλαντίων.
18. Αγγ. Ανδρειωμένου, ό.π., σ. 303.
19. IG XII/9, 906. SYLL 3, 898, Γ. Βέλτερ, Ιστορία της Ελλάδος κατά περιόχας Α' Χαλκίς, σ. 57.
20. Δειπνοσοφιστές VIII, 3.
21. J. Girard, Ιστορία της αρχαίας Εύβοιας, μετ. Γ. Φουσάρα, ΑΕΜ ΙΑ' / 1964, σ. 33.
22. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, Ρωμαϊκά Γλυπτά από την Χαλκίδα, σ. 40-41.
23. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, ό.π., σ. 40-41. Της ίδιας, Ρωμαϊκά Γλυπτά από τη Χαλκίδα II, σ. 23.
24. Αδ. Σάμψιν, Συμβολή, σ. 38.
25. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, Ρωμαϊκά Γλυπτά από την Χαλκίδα.
26. Παραδόθηκε τον Απρίλιο του 1960 από τον κ. Αν. Παπασιτάου, στην αυλή της ιδιοκτησίας του οποίου βρέθηκε κατά τη διάνοξη ασβεστοόλακου. Δεν έγινε τότε έρευνα στο χώρο, οπότε δεν υπάρχουν ανασκαφικά δεδομένα σχετικά με το πώς και πού ήταν τοποθετημένο. Για την παραχώρησή του ευρημάτων θερμές ευχαριστίες εκφράζω στην άλλοτε προϊστάμενη μου κ. Αγγ. Ανδρειωμένου εφορο Αρχ/των, επί των ημερών της οποίας έγινε η παράδοση.
27. Όμοια αποδομένες πτυχές υπάρχουν και στο ένδυμα της γυναικείας μορφής του αναγλύφου αριθ. 4158, επίσης από την Χαλκίδα. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, Ρωμαϊκά Γλυπτά, πίν. 23.
28. Βλ. ανάγλυφο αριθ. 4158, όπως

ανωτέρω.

29. Όπως είναι γνωστό, υπάρχει και η άλλη κατηγορία, των επιτυμβίων. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, ό.π., σ. 36.

30. Ο Von Fritze διακρίνει άλλες δύο κατηγορίες νεκροβείνων, εκτός αυτών με λατρευτικό χαρακτήρα, που είναι: νεκροβείνα με τον νεκρό πρωτοποιημένο να παριστάνεται μεταξυ φίλων σε εμάχια και νεκροβείνα με οικογενειακή εστίαση, χωρίς να έχουν λατρευτικό χαρακτήρα, ΑΜ 1986, σ. 347 κ.ε. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, ό.π., σ. 36.

31. U. Hausmann, Griechische Weihreliefs.

32. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, ό.π., σ. 36.

33 U. Hausmann, ό.π., σ. 31.

34. Alt. Denkmäler III, σμ. σ. 307.

35. ΑΜ 1908, σ. 279 κ.ε.

36. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, ό.π., σ. 36.

37. ΑΜ 1879, σ. 163 κ.ε.

38. Η δική μας άποψη είναι ότι τα σύμβολα που προαναφέραμε είναι αναντίρρητα σύμβολα θεοτήτων γενικώς, στην περίπτωση δε των νεκροβείνων σχετίζονται άλλοτε μεν με το Δία άλλοτε δε με τον Ασκληπιό.

39. Η μορφή παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με τον Ασκληπιό στα ανάγλυφα R 111 & R 195 από την Αθήνα. J. Marie Dentzler, Le Motif du Banquet Couché dans le Proche-Orient et le Monde Grec du VIII au IVe siècle avant J.-C., εικ. 378-R 111, πίν. 67, & εικ. 453-R 195, πίν. 76.

40. Σχετίζεται και ο στίχος σε ύμνο στον Αρίφωνα, Bergk PL G 1113, 1250: «Μετ' οσει μακάρι γ'γίαιε/τέβα πάντα και λάμπει χαρίτων έσφι».

41. Στα αναθηματικά νεκροβείνα η απεικόνιση θεών ή ηρώων με πάλο δεν συνήθίζεται πριν από το 330 π.Χ. Ε. Μητροπούλου, ΑΑΑ VIII (1975) 1, σ. 122.

42. Αμ. Αν. Καραπασχαλίδου, ό.π., σ. 36.

43. E. Von Fritze, ΑΜ 1986, σ. 357.

Chalkida, the Metropolis of Euboea

A. Karapashalidou

Chalkida, the metropolis of Euboea, has played a leading role in the course of the island's history.

It has always been a city of progress and development and a permanent debate among the various invaders.

As regards the origin of the city's name three are the major scientific proposals: The first assigns its name to the bronze (= chalkos) mines, the second to the daughter of Assopos river called Chalkida and the third to chalki or kalki, the porphyritic shell in trade by the Phoenicians in the city of Chalkida.

The literary sources along with the excavational finds compose the picture of the city which continues to thrive even in the early Roman period.